

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
и
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

LIII

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицкаји, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић,
др Асим Пецо, др Слободан Ремейић, др Живојин Станојчић, др Светозар
Свијовић, др Срејко Танасић, др Драго Ћујић, др Егон Фекејте*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1997

децембар 1996

ЛЕОН КОЈЕН, *Студије о српском стиху*, Сремски Карловци — Нови Сад 1996, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, V–VII + 3–381.

Сусрет са *Студијама о српском стиху* Леона Којена несвакидашњи је стручно-научни доживљај; не догађа се, наиме, често то што се у овом случају збило — да истраживачки резултати изложени у једној књизи од непуних 400 страница тако одсудно унапређују собом познавање стања ствари у више од једне научне области.

Књига почиње кратким *Предговором* (V–VII) иза којег следе четири велика поглавља разложена на мање целине (I *Уводна разматрања*: 1. *Стих и мейтар*, 2. *Структура мейричке теорије*, 3. *Један поглед на класични српски стих* — стр. 3–61; II *Прозодија класичног српског стиха*: 4. *Слогови*, 5. *Акценти и дужине*, 6. *Дезакцентовање и преношење акцената* — стр. 65–139; III *Романтичарски стих*: 7. *Мейричка правила романтичарског стиха*, 8. *Романтичарски трохеј*, 9. *Романтичарски јамб* — стр. 143–247; IV *Поспиромантичарски стих*: 10. *Раскид с романтичарском версификацијом*, 11. *Зрело доба испиромантичарског стиха* — стр. 251–373), а завршава се *Библиографијом* у којој су забележени подаци како о коришћеним песничким текстовима (стр. 375–377), тако и о цитираној стручној литератури (стр. 377–381).

Којенова истраживачка пажња усредсређена је на период од 1847 (тј. од године објављивања прве књиге *Песма* Бранка Радичевића) до 1914. (тј. до године почетка Првог светског рата) обухватајући литерарне творевине трију песника из романтичарске епохе — Бранка Радичевића, Јована Јовановића Змаја и Лазе Костића — и трију из постромантичарске: Војислава Илића, Милана Ракића и Јована Дучића. Да би утврдио, прво, која је главна разлика између романтичарских и постромантичарских поетских постигнућа и, друго, шта је то сваког од тих песника чинило, у својој епоси, посебном стваралачком индивидуалношћу, Којен је пре свега поставио себи у задатак да покуша са максималном прецизношћу формулисати конструкциона правила по којима се у српском језику остварује оно што људи интуитивно осећају као исправно саздан силабичко-тонски стих. Пошто је подвргао анализи све најважније што су његови претходници у овој области изучавања имали да кажу, он је и сам, на свој начин, проговорио о истим проблемима и постигао при том две ствари: унео већу прецизност у фундаменталну по-

ставку Томашевског о томе да је стих посебна врста интонационе јединице и показао да је структура српског стиха у много већој мери одређена метричким правилима него што се то досад мислило. Њему је, једном речју, пошло за руком да до краја оствари оно чему је иначе, у свом времену, свесрдно тежио врсни познавалац версификационих проблема, Кирил Тарановски: да разоткрије факторе на којима се темељи посебност српског силабичко-тонског стиха. Којенова упућеност у то какве су нове увиде у нашу прозодијску стварност омогућила нека рецентнија истраживања језичких стручњака подстакла су га да обрати пажњу и на извесне појединости од релевантног версификационог значаја које су досада измицале дубљем сагледавању — пре свега на чињеницу (на коју је, иначе, већ био донекле указао Радован Кошутих) да се као „носилац метра“ не јављају само акценти, већ и неакцентоване дужине. Он је уз то први коме је успело да у потпуности осветли судбину једносложних речи у српском стиху, тј. да прецизно формулише шта се све у нашој поезији обухваћеног временског раздобља догађало с акцентом тих речи. Међу његовим заслугама својом се важношћу посебно истиче увођење нове категорије, коју је Којен назвао *реализационом комјоненцијом*, у појмовни апарат метрике. Следстви, наиме, давнашње упозорење Романа Јакобсона да би, приликом тумачења версификационе стварности неког датог језика, било умесно водити рачуна и о томе колики простор за слободно поетско маневрисање песнику остављају фонолошке датости тога језика, он је први на адекватан начин увео у науку о стиху појам о *реализационим правилима*, тј. о оним правилима прозодијског структурирања поетског текста која осигуравају да се то структурирање остварује по онолико слободном избору колико је то у датом случају могуће с обзиром на фонолошку специфичност језика на којем је испеван разматрани стих.

За своје теоријско полазиште при објашњавању феномена стиха Којен је одабрао генеративистички приступ језичким јединицама — онај, пре свега, који је приказан у пионирским радовима Халеа и Кајзера¹ — и тај се избор показао правилним. Минуциозно, до танчина осветљавајући версификациони поступак сваког од разматраних песника, он је успео да обелодани и прецизно формулише принципе којих су се они интуитивно придржавали „кројећи“ своје стихове. Слика о мери успелости сваког од њих, која извире из онога што Којен уочава и формулише, и јасна је, и документована, и неумољиво објективна — Којен се, наиме, у свом опису стања ствари не осврће искључиво на оно што је по себи високи поетски домет, већ акрибично бележи и појединачни отклон од тог жељеног домета, свестан да од местимичних промашаја није имун ни врхунски песник.

Ово су, у најкраћем, Којенови закључци о српској романтичарској/постромантичарској поезији егземплификованој песничким творевинама Бранка

¹ V. Morris Halle, *On Meter and Prosody*, Progress in Linguistics, ed. by Manfred Bierwisch and Karl Erich Heidolph, The Hague 1970, Mouton, 64–80 и Morris Halle and S. J. Keyser, *English Stress: Its Form, Its Growth, and Its Role in Verse*, New York 1971, Harper and Row.

Радичевића, Јована Јовановића Змаја, Лазе Костића — с једне стране, и Војислава Илића, Милана Ракића, Јована Дучића — с друге:

Романтичарска версификација се од постромантичарске разликује по начину обликовања ритмичких целина, што подразумева уважавање неидентичних правила која одређују како се може одступити од изабраног метричког обрасца без огрешња о метар. Док се у романтичарским метрима акценат слободно помера на метрички слабе слоге само ако се пре тога у стиху јавља интонациони прелом, дотле у постромантичарској епоси до слободног померања акцента на слаб слог долази по правилу само у случајевима када је тај слог остварен као први у полустиху (дакле — други, односно осми слог у трохејском дванаестерцу, први односно седми слог у јамбском једанаестерцу итд.); метрички јак слог, с друге стране, у романтичарској поезији нити је обавезно наглашен, нити је обавезно под метрички функционалном ненаглашеном дужином, а код постромантичара баш напротив — метрички јак слог у полустиху појављује се као наглашен или бар као носилац метрички функционалне дужине. Ово битно разлижење у романтичарском и постромантичарском версификационом поступку започиње са стиховима Војислава Илића и наставља се са поезијом Ракића и Дучића; додуше, у једној је појединости Илић ближи романтичарима него ли Дучићу и Ракићу — у томе што одржава пуни паралелизам између метра и синтаксе, што Ракић и Дучић не чине.

Све досад речено тиче се доприноса књиге *Студије о српском стиху* познавању одређених појава из области поезике. У њој су, међутим, изложени и такви резултати који у битној мери унапређују знања науке о прозодијском лику српског књижевног језика у поствуковском развојном периоду.

Као што је познато, наше граматике и наши речници обавештавају о акцентовању и чувању поста акценатских дужина у екавској верзији стандардног језика данашњице слепо се држећи давнашње Вукове и Даничићеве норме, а пренебрегавајући актуелно стање ствари у том погледу. Нико од језичких стручњака није досада посветио ниједан студиозан рад улози коју су имали водећи српски књижевни ствараоци потекли с терена шумадијско-војвођанског дијалекта у одређивању смерница прозодијског развоја нашег културног израза у поствуковским временима. То је био огроман пропуст у нашим стручно-научним постигнућима; овом књигом он је богато надокнађен. Упућен на прави начин и у одговарајуће дијалектолошке извештаје са шумадијско-војвођанских говорних простора, и у другу стручну литературу која се бави питањима наше прозодијске реалности, Којен је успео, с једне стране, да реконструише изговорне одлике српске средине у једној од претходних епоха њеног културног развоја, а с друге да својим истраживачким резултатом прибави аутентичну потврду исправности закључака које су о нашим прозодијским особеностима, након својих експерименталних проучавања у водећим фонетским лабораторијама света и на основу њих, извели и пред научну јавност изнели Илсе Лехисте и Павле Ивић². Лехисте

² B. Ilse Lehiste and Pavle Ivić, *Word and Sentence Prosody in Serbocroatian*, Cambridge Mass. 1986. The MIT Press. Та је књига недавно објављена у преводу на наш језик (наслов

и Ивић су, између осталог, указали и на то да су, по свом вокалском квалитету, одређеном формантском структуром, дуги неакцентовани вокали много ближи акцентованим вокалима, и дугим, и кратким, него ли кратким неакцентованим, а Којен је, са своје стране, утврдио да се у посебности српског стиха убраја и прозодијско правило о томе да, као „носиоци метра“, фигурирају, уз акценте, и ненаглашене дужине.

Моја завршна опаска више је него предвидљива: од сада ће се присно друговање с књигом *Студије о српском сџику* свакоме наметати као не о т к л о њ и в п р е д у с л о в за удубљивање било у питања српске версификације, било у проблематику прозодијске стварности стандардног српског језика.

Београд

Милка Ивић